

Maktabgacha yoshdagi bolalarining ijtimoiy intellektini shakllantirish

I.Soliev

maktabgacha ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi

N.Xamidova

maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshidagi bolalarining ijtimoiy intellektini shakllantirish, tarbiyalanuvchilarning aqliy intellektini rivojlantirish va atrofdagi dunyoni bilishga qaratilgan haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: bola, tafakkur, muloqot, intellekt, ijtimoiy kompetensiya, faoliyat, idrok, qobiliyat, o'yin.

Har bir jamiyat o'zining ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy ravnaqi uchun ma'suliyatli vazifani his etadigan, har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalashdan manfaatdir. Zero, jamiyatimiz ijtimoiy-iqtisodiy zimmasiga har bir shaxs o'zining hayotidagi, o'z layoqati yo'nalishlarini kashf etishi, anglashi, xalq farovonligini oshirish yo'lida qo'lidan kelganicha samarali mehnat qilishi kabi ma'suliyat yuklangan. Jamiyatga yuklatilgan ushbu vazifalarni hal qilish ko'p jihatdan kelajak bunyodkorlarini tayyorlashga katta hissa qo'shuvchi tarbiyachilarning kasbiy mahoratiga bog'liq.

O'zbekiston respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Res'ublikasi Prezidenti SH.Mirziyoev tomonidan qabul qilingan Farmon va Qarorlar, nutq va ma'ruzalarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga qaratilgan yondashuvlar, O'zbekiston respublikasi Hukumatining maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatlarini sifat va samaradorligini ta'minlashga oid me'yoriy Hujjatlari, O'zbekiston respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 4 iyuldagi 1450-sonli "O'zbekiston respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablarini tasdiqlash

to'g'risida"gi buyrug'i, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi, mavzuga oid ilmiy pedagogik, psixologik, metodik manbalar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy intellektini rivojlantirish bizning davrimizning dolzarb muammolaridan biridir. Rivojlangan ijtimoiy intellektga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar materialni tezroq yodlaydilar, qobiliyatlariga ishonchliroq, yangi muhitga osonroq moslashadilar va maktabga yaxshi tayyorgarlik ko'rishadi. Inson aqlining asosi, uning hissiy tajribasi bola hayotining birinchi yillarida yotadi. Maktabgacha bolalikda abstraktsiya, umumlashtirish va oddiy xulosalarning dastlabki shakllarining shakllanishi, amaliy fikrlashdan mantiqiy fikrlashga o'tish, idrok, diqqat, xotira, xayolot rivojlanadi. Intellekt (lot. intellects – bilish, tushunish, idrok qilish) – insonning aqliy qobiliyati; hayotni, atrof-muhitni ongda aynan aks ettirish va o'zgartirish, fikrlash, o'qish-o'rganish, dunyoni bilish va ijtimoiy tajribani qabul qilish qobiliyati; turli masalalarni hal qilish, bir qarorga kelish, oqilona ish tutish, voqea-hodisalarni oldindan ko'ra bilish layoqati. Intellekt tarkibiga idrok qilish, xotirlash, fikr yuritish, so'zlash va h.k. psixik jarayonlar kiradi. Rus psixologiyasida «ijtimoiy intellekt» tushunchasini Yu.N. Emelyanov kiritgan: «Shaxsning sub'ektiv bilishi imkoniyatlari doirasini uning aqliy jarayonlari, ta'sirchan reaksiyasi va ijtimoiy tajribasi, tushunish qobiliyatiga asoslangan barqaror, ma'nosini anglatuvchi uning ijtimoiy intellekti deb atash mumkin. O'zingiz, shuningdek, boshqa odamlar kabi, ularning munosabatlari va shaxslararo voqealarni bashorat qilish» deb tushuncha bergan. Ijtimoiy intellekti yuqori bo'lgan shaxslar muvaffaqiyatli kommunikator bo'lishga intilishadi. Ular bilan aloqa, ochiqlik, xushmuomalalik, xayrixohlik va samimiylik, muloqotda psixologik yaqinlikka intilish xarakterlidir. Yuqori ijtimoiy intellekt ijtimoiy muammolarga qiziqish, boshqalarga ta'sir o'tkazish zarurati bilan bog'liq va ko'pincha rivojlangan tashkilotchilik qobiliyatlari bilan birlashtiriladi.

Rivojlangan ijtimoiy intellektga ega odamlar odatda o'zlarini bilishga katta qiziqish va rivojlangan aks ettirish qobiliyatiga ega. Ijtimoiy intellektning

rivojlanish darajasi ko'proq intellektning rivojlanish darajasiga qaraganda ish uchun murojaat qilishda moslashish muvaffaqiyatini ko'proq darajada belgilaydi. Ijtimoiy intellekti yuqori bo'lgan tarbiyalanuvchilar odatda jamoada osonlikcha til topishadilar, so'z boyligi tengdoshlariga nisbatan yaxshi, keng dunyoqarashga ega, optimal psixologik iqlimni saqlashga hissa qo'shadilar, o'z ishlariga ko'proq qiziqish, zukkolik va topqirlik ko'rsatadilar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy intellektini rivojlantirish bizning davrimizning dolzarb muammolaridan biridir. Rivojlangan ijtimoiy intellektga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar materialni tezroq yodlaydilar, qobiliyatlariga ishonchliroq, yangi muhitga osonroq moslashadilar va maktabga yaxshi tayyorgarlik ko'rishadi. Inson aqlining asosi, uning hissiy tajribasi bola hayotining birinchi yillarida yotadi. Maktabgacha bolalikda abstraktsiya, umumlashtirish va oddiy xulosalarning dastlabki shakllarining shakllanishi, amaliy fikrlashdan mantiqiy fikrlashga o'tish, idrok, diqqat, xotira, xayolot rivojlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual qobiliyatlari, agar ular psixologlar ishonganidek, ishda yuqori darajadagi qiyinchilik printsiptiga rioya qilsalar yaxshi rivojlanadi. Bola uchun hech qanday to'siqni yengib bo'lmaydigan bo'lsa, unda ularning rivojlanishi zaif va sust bo'ladi. Intellektual va ijodiy rivojlanish texnologiyasi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bosqichma-bosqich foydalanish va asta-sekin murakkablashib boradigan ta'limni rivojlantirish modelidir. Har qanday bunday qobiliyatni rivojlantirishning birlamchi bosqichi bola uchun zarur bo'lgan organik tuzilmalarning pishishi yoki ularning asosida zarur funktsional organlarning shakllanishi bilan bog'liq. Bu odatda bolaning tug'ilishidan 6-7 yoshgacha bo'lgan davrini o'z ichiga olgan maktabgacha bolalikni anglatadi. Bu yerda barcha analizatorlarning ishi yaxshilanadi, miya yarim korteksining alohida bo'limlarining rivojlanishi va funktsional farqlanishi, ular va harakat organlari o'rtasidagi aloqalar, birinchi navbatda qo'llar. Bu bolada umumiy qobiliyatlarni shakllantirish va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi, ularning

ma'lum bir darajasi maxsus qobiliyatlarning keyingi rivojlanishi uchun zarur shart bo'lib xizmat qiladi.

Bolalarning ijtimoiy tajribasini shakllantirish usullari:

1. Bolaning shaxsiyati uyg'un rivojlanishi uchun bolalarning ijtimoiy rivojlanishi ajralmas pedagogik tizimga asoslangan bo'lishi kerak.
2. Bolalarning ijtimoiy rivojlanishi uchun sharoit yaratishda ularga nafaqat ijtimoiy tajribani bilim va ko'nikma shaklida o'tkazish, balki ichki salohiyatni ochib berishga ko'maklashish zarur.

Bolalik – bu kelajakdagi hayotga tayyorgarlik emas, balki haqiqiy, yorqin, o'ziga xos, noyob hayot inson hayotining eng muhim davri. Bolalik qanday o'tganidan, bolaligida bolani qo'li bilan boshqarganidan, uning ongi va qalbiga atrofdagi dunyodan nima kirib kelgani, bugungi chaqaloq qanday inson bo'lishini aniq belgilab beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar:

- ✓ maktabgacha shaxsning ijtimoiy tarbiyasi;
- ✓ maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga atrof-muhit, ya'ni ko'cha, uy va odamlar ma'lum bir qoidalar va qoidalar tizimiga ko'ra guruhlangan odamlar kuchli ta'sir ko'rsatadi. Har bir inson chaqaloq hayotiga yangi narsalarni olib keladi, uning xatti-harakatlariga ma'lum bir tarzda ta'sir qiladi. Bu shaxsiyatni shakllantirishda, uning dunyoni idrok etishida juda muhim jihatdir;
- ✓ voyaga etgan kishi bola uchun namuna bo'lib xizmat qiladi.

Bolalar uchun ijtimoiy rivojlanishning eng qulay va samarali shakli o'yin shaklidir. Etti yoshga qadar o'ynash har bir bolaning asosiy faoliyatidir. Va aloqa o'yinning ajralmas qismidir. O'yin jarayonida bola hissiy va ijtimoiy jihatdan shakllanadi. U o'zini kattalardek tutishga intiladi, ota-onasining xatti-harakatlarini «sinab ko'radi», ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishni o'rganadi. O'yinda bolalar nizolarni hal qilishning turli usullarini tahlil qilishadi, atrofdagi dunyo bilan o'zaro aloqada bo'lishni o'rganishadi. Ijtimoiy rivojlanish

jarayonida bola o'z xalqining qadriyatlarini, urf-odatlarini, o'zi yashaydigan jamiyat madaniyatini o'rganadi.

Ijtimoiy intellekt bu – o'zaro munosabatlarning muvafaqqiyatli olib borilishini ta'minlaydigan qobiliyatlar to'plami. Boshqalarning fe'l-atvorini anglash qobliyatini, o'ziga xos xatti-harakatlarda, vaziyatlarda o'zini oqilona boshqara olish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ijtimoiy intellektni tushuntirishga oid qarashlar juda ko'p ammo uning yagona ta'irifi belgilanmagan. Rivojlangan ijtimoiy intellektga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar materialni tezroq yodlaydilar, qobiliyatlariga ishonchliroq, yangi muhitga osonroq moslashadilar va maktabga yaxshi tayyorgarlik ko'rishadi. O'yin davomida bola shaxs sifatida shakllanib boradi. O'yin bolalarning ijtimoiy intellektini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki u boshqa odamlar bilan muloqot qilishni o'rganishga, muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga, hamkorlikka, turli vaziyatlarga moslashishga va qaror qabul qilishga yordam beradi. Ijodiy o'yinlarda bolalarning tevarak-atrofdan olgan taassurotlari aks etadi. Bunday o'yinlar mustaqil o'yin bo'lib, uning mazmunini ishtirokchilarning o'zlari o'ylab topadilar. Bu o'yinda bolaning erkinligi, mustaqilligi, tashkilotchiligi va ijodkorlik qobiliyatlari to'la namoyon bo'ladi. O'yinda hayotiy taassurotlar aynan aks ettirilmaydi, balki bolalar ongida qayta ishlab, o'yinga tatbiq etiladi. Bu bolaning o'yin g'oyasini yaratishida, uning mazmunini tuzib, tasvirlovchi vositalarni tanlashida namoyon bo'ladi. Bolaning tevarakatofidagi hayotdan – tengdoshlari, kattalar faoliyatidan olgan taassurotlari ijodiy o'yinlarda qayta ishlanadi, to'ldiriladi, sifat jihatidan o'zgartiriladi. Bolalarning bunday o'yinlari tevarak-atrofdagi borliqni bilishning amaliy shaklidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual qobiliyatlari, agar ular psixologlar ishonganidek, ishda yuqori darajadagi qiyinchilik printsipiga rioya qilsalar yaxshi rivojlanadi. Bola uchun hech qanday to'siqni yengib bo'lmaydigan bo'lsa, unda ularning rivojlanishi zaif va sust bo'ladi. Intellektual va ijodiy rivojlanish texnologiyasi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bosqichma-

bosqich foydalanish va asta-sekin murakkablashib boradigan ta'limni rivojlantirish modelidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim t o'g'risida"gi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2020 yil 19 mayda qabul qilingan, Senat tomonidan 2020 yil 7 avgustda ma'qullangan. Toshkent sh., 2020 yil 23 sentabr, O'RQ-637-son / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y.,03/20/637/1313- son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish b o'yicha Harakatlar strategiyasi t o'g'risida"gi Farmoni.O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari t o'plami, 2017-y., 6-son, 70-modda.
3. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya t o'g'risida"gi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2019 yil 22 oktabrda qabul qilingan, Senat tomonidan 2019 yil 14 dekabrda ma'qullangan.Toshkent. sh., 2019 yil.
4. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O'zbekiston, 2017 yil.
5. Babaeva D.R. Maktabgacha ta'lim fanlarining taraqqiyot tendensiyalari va innovatsiyalari. O'quv-uslubiy majmua. –t.: PKQTMOI, 2018.
6. Babaeva D.R. Maktabgacha ta'lim fanlarining taraqqiyot tendensiyalari va innovatsiyalari. O'quv-uslubiy majmua. –t.: PKQTMOI, 2018.
7. X o'janazarova N. Tizimli yondashuv asosida muloqot
8. ko'nikmalarining shakllantirilishi – maktabgacha yoshdagi bola ijtimoiylashuvining sharti sifatida. Maktabgacha ta'lim j., 2007. 6-son
9. Hasanboeva O. U. va boshqalar. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. O'quv qo'llanma.–T.: Ilm ziyo. 2006.